

ORRORE, SESSO E VIOLENZA

Kot ugotavlja Kim Newman v svojem eseju *The History of Italian Exploitation* (Monthly Film Bulletin, januar-marec 1986), obrzci italijanskega komercialnega filma razkrivajo zaporedje žanrskih ciklov, ki si sledijo in se medsebojno delno prekrivajo. Te cikle velikokrat sproži popularnost določenega ameriškega filma ali tradicionalne hollywoodske zvrsti (v očitnih primerih takšnega oponašanja govorimo o rip-offih ali o spin-offih), navadno pa se iztečejo v nekaj letih. V kratki življenjski dobi vsakega posameznega cikla je včasih narejeno prav neverjetno število podobnih filmov (nazoren primer predstavljajo rip-offi Jamesa Bonda, ki so jih samo leta 1965 - če štejemo tudi koprodukcije s pretežno francoskim kapitalom - posneli okoli trideset), dokler njihova priljubljenost ne zbledi. Obdobje prekrivanja posameznih ciklov pogosto privede do skrajno nenavadnih hibridov, kot sta horror/peplum (**Erocle al centro della terra/Hercules in the Haunted World**/1961/ Maria Bave, **Maciste all'inferno/The Witch's Curse**/1962/ Riccarda Frede) ali disco/giallo (**Murderock, uccide a passo di danza**/1984/ Luca Fulcija). Večina kritikov obravnava odnos med italijanskimi cikli in njihovimi (v glavnem ameriški) modeli kot navadno posnemanje. Po zaslugi nekaterih pronicljivih piscev je danes kar samo po sebi umavno, da spaghetti western predstavlja ključno fazo v evoluciji westerna kot celote, še vedno pa ostaja prezrto dejstvo, da avtorji italijanskih spektaklov, grozljivk, srhljivk, znanstveno-fantastičnih, vohunskih in pustolovskih filmov v odnosu do svojih hollywoodskih vzornikov delajo natanko isto, kot je počel Leone, ko je črpal iz dediščine Johna Forda, Budda Boetticherja in Anthonyja Manna. Najboljši primerki iz italijanskih ciklov tako predstavljajo osupljivo dovršeno kombinacijo posnemanja, rekonstrukcije, reinterpretacije in baročne nadgradnje izbrane predloge. Ločimo naslednje poglavne skupine ciklov: *peplum* (od srede 50-ih do srede 60-ih let), *peplum 2* (spin-offi filmov zvrsti swordcery z začetka 80-ih), *orrore* (od srede 50-ih do danes), *mondo weirdo* (od začetka 60-ih do konca 70-ih let, od tedaj naprej filmi te zvrsti le še životarijo), *giallo* (od začetka 60-ih let do danes), *superspy* (60-a leta), *spaghetti western* (od srede 60-ih do srede 70-ih), *Sesso e violenza* (od konca 60-ih let do danes), *cannibale* (pozna 70-ta in prva polovica 80-ih) in *fantascienza/guerrieri del futuro* (od konca 60-ih dalje, v 80-ih letih pa imamo opravka z Mad Max rip-offi). Ker nas v temle sestavku zanimajo v prvi vrsti *nasties*, to so (po možnosti seksistični) splatter filmi, ki s prikazovanjem gratičnega nasilja »podirajo zadnje tabuje na filmskem platnu« in ki kot taki predstavljajo »edinstven fenomen v zgodovini filma« (John McCarty: *Splatter Movies*), se bomo omejili le na filme s tovrstno tematiko, poudarek pa bo na tistih, ki so bili predvajani v naših kinematografih.

20 Klasični *orrore* cikel se je začel, še preden je Hammer lansiral svojo horror serijo, najkvalitetnejša pa so bila dela Riccarda Frede (psevd. Robert Hampton) in Maria Bave (=John M. Old; njegov sin, Lamberto Bava je kasneje prevzel psevdonim John M. Old Jnr.); slednji je odkril Barbaro Steele, ki je postala zvezda horrorja v 60-ih prav po zaslugi svojih vlog v italijanskih filmih. Pri nas nismo videli nobenega od teh prvih filmov, najstarejša odkupljena primerka pa sta **Okovi groze (Il mulino delle donne di pietra)**, 1960, r. Giorgio Ferro-

ni) in **Dracula proti Frankensteinu (Operation Terror)**, 1970, r. Tulio Demicheli). Od ostalih grozljivk iz tega obdobja sta daleč najboljši **Okrutno nežne (Il delitto del diavolo/Queens of Evil)**, 1971, r. Tonino Crevi) in **Nekaj se plazi v mraku (Qualcosa striscia nel buio/Something Creeping In the Dark)**, 1971, r. Mario Colucci). V prvi polovici 70-ih let je zvrst doživela zaton, za ponoven revival pa je poskrbel poor man's Mario Bava - Dario Argento s svojimi **Rdečimi globinami (Profondo rosso/Deep Red)**, 1975). Z Argentom, čigar odlična psihopatska gialla - **Skrivnost črne rokavice (L'uccello dalle piume di cristallo)**, 1969) in **Mačka z devetimi repi (Il gatto a nove code/The Cat O'Nine Tails)**, 1971) - sta bila predvajana že pred tem, smo se v osemdesetih srečali še enkrat, ko je k nam dospela grozljivka **Phenomena** (1984); vmes je Argento posnel še horrorje **Suspiria** (1977), **Inferno** (1980) in **Tenebrae** (1982), vendar pri nas nismo videli nobenega od njih. Ostali filmi iz novega orrore vala so **Reka velikega aligatorja (Il fiume del grande caimano)**, 1979, r. Sergio Martino), **Apokalipsa jutri (Apocalipse domani: Cannibali in città)**, 1980, r. Antonio Margheriti = Anthony Dawson), ki predsta-

vlja kombinacijo orrore/cannibale, **Absurd v grozljivi noči (Absurd)**, 1980, r. Joe D'Amato = Peter Newton), **Oči zla (L'occhio del Male/Manhattan Baby)**, 1983, r. Lucio Fulci). Lamberto Bava pa se je predstavil z grozljivkama, katerih producent je bil Dario Argento: **Demoni** (1985) in **Demoni 2** (1986). Psycho-giallo je pri nas številčno najbolj zastopan; vrh predstavljata že omenjena filma Daria Argenta, učinkoviti pa so tudi **24 ur groze (24 ore di terrore)**, 1965, r. Tony Bighouse), **Norost (Paranoia)**, 1969, r. Umberto Lenzi), **Smrt trka dvakrat (La morte bussava due volte)**, 1969, r. Harald Philipp), **Črni dan za »strelca« (Giornata nera per l'ariete)**, 1971, r. Luigi Bazzoni), **Morilec prihaja iz groba (L'Etrusco uccide ancora)**, 1971, r. Armando Crispino), **Puščice strupenega pajka (La tarantola dal ventre nero)**, 1972, r. Paolo Cavara), **Newyorški razparač (Lo squartatore di New York)**, 1982, r. Lucio Fulci - v Foreign Sales so ga značilno reklamirali z besedami »Fulvia film proudly announces Slashing Up Women Was His Pleasure« in **Okus strahu (A Taste For Fear/Un sapore di paura)**, 1987, r. Piccio Raffanini), pri nas predvajan kot sploh zadnji film iz tega (širšega) sklopa. Stališče, da je »resničnost

zanimivejša (in bolj šokantna) od domišljije«, zastopajo avtorji dokumentarnih/dokumentarističnih mondo weirdo filmov **Sužnje so še vedno (Le schiave esistono ancora)**, 1964, r. Roberto Malenotti) ter **Tabu I. in II. del (I Tabu N. 1, N. 2)**, 1963, r. Romolo Marcellino). Vrhunski domet te zvrsti predstavlja film **Zadnji kriki iz savane (L'ultime grida della savana)**, 1975, r. Antonio Climati, Mario Morra), v primerjavi s katerim je deset let mlajši **Ta gola bitja (Nudo e crudele/Naked and Cruel)**, 1984, r. Adalberto Albertini = Albert Thomas) bled in popolnoma neučinkovit. Prav na koncu pa omenimo še predstavnike zvrsti cannibale - **Ljudožerci Amazonke (Cannibal Ferrox/Make Them Die Slowly)**, 1980, r. Umberto Lenzi), enega najbolj razvpitih filmov pri nas, ki ga je Union film zaradi številnih protestov moral nehati posojati slovenskim kinematografom in ki v našem glavnem mestu nikoli ni bil javno predvajan (slovensko podnaslovljena kopija tega filma je sicer še vedno v Ljubljani). Ko že govorimo o zvrsti splatter na italijanski način, je potrebno nekaj besed nameniti še navezavi film-strip. Seveda ne gre za katerekoli stripe, temveč za tiste, ki jih poznamo pod nazivom *ifumetti neri* (per adulti). V Italiji so na

poходу že od začetka 60-ih let in predstavljajo zvrst zase. Zanje so značilni prizori skrajnega nasilja in sadizma, junaki pa so tako brezobzirni in amoralni, da negativci iz ameriških stripov (o pozitivcih pač ni vredno izgubljati besed) tu ne bi imeli nobenih možnosti za preživetje; prizori spolnosti so eksplicitni in če so bili v 60-ih in 70-ih še soft-core, so v 80-ih postali izključno hard-core. Opazna je podobnost med liki v obravnavanih filmih in črnih stripih, le da so v slednjih določene poteze še bolj potencirane: gre za svet, v katerem kraljujeta zlo in nasilje, poosebljajo pa ju arhetipski negativci, ki ne poznajo ne strahu, ne usmiljenja, ne kesanja in za klasične pozitivce tu sploh ni prostora oz. so jim prihranjene vloge bedakov ali (še bolje) žrtev. Prvi in najslavnejši predstavnik zvrsti fumetti neri je **Diabolik**, ki je nastal l. 1962 (scenarij Angela in Giuliana Guissani, risbe M. Facciolo) in je edini, ki je izhajal tudi pri nas (v *Super strip biblioteki*). Max Bunker (scenarist) in Magnus (risar), ki ju pri nas poznamo po **Alanu Fordu** in **Maxmagnusu**, sta v Italiji pred tem zaslovela z dvema precej bolj mračnima (in fascinantnima) junakoma: prvi je Kriminal, drugi (oz. druga, ker gre za žensko) pa je Satanik. Leta 1969 je nastal Genius Maurilla Manare, za njim De Sade, I Serpenti idr. Med ženskimi serijami so najbolj znane negativke Theodora, Messalina, Helga, Lucrezia, Jacula in Hessa; Isabella (nastala leta 1966), ki jo je ustvaril S. Angiolini, pa je junakinja precej bolj pozitivnega značaja, čeprav je sam strip seveda vseeno poln spolnosti in nasilja. Iz tega časa je tudi serija **Bora-Bora**.

Naštetim likom ni bilo treba dolgo čakati na ekranizacijo njihovih pustolovščin, le da so filmske inačice sorazmerno krotke v primerjavi s svojimi predlogami. **Kriminal** je prvi zaživel na velikem platnu (1966; italijansko-španska koprodukcija, r. Umberto Lenzi; v naslovni vlogi Glenn Saxson); naslednjega leta je bil posnet sequel **Il marchio di Kriminal** (r. Fernando Cerchio, v gl. vl. spet Glenn Saxson). **Diabolika (Danger: Diabolik)**, 1967) je režiral Mario Bava (zaigral ga je John Phillip Law, Evo Kant pa Marisa Mell). Leta 1968 je bila posneta **Satanik** (r. P. Vivarelli, v naslovni vlogi je nastopila Magda Konopka), istega leta je v italijansko-francoski koprodukciji nastala **Bora-Bora** (r. Ugo Liberatore), leta 1969 pa v italijansko-zahodnonemški še **Isabella, vražja knežna (Isabella, la duchessa dei diavoli)**, r. Bruno Corbucci, v naslovni vlogi Brigitte Skay). Messalina je bila upodobljena v številnih kombinacijah cinema peplum in filmih črnih stripov, pri nas smo videli štiri: **Caligula** (1979, r. Tinto Brass; Malcolm MacDowell v vlogi Caligule, v vlogi Messaline pa slastna Annela Di Lorenzo, žal pa so v inačici, ki so jo prikazovali v naših kinematografih, manjkali prav vsi prizori s to igralko), **Caligula in Messalina (Caligola e Messalina)**, Italija/Francija, 1982, r. Antonio Passalia = Anthony Pass; Vladimir Brajović v vlogi Caligule in Betty Roland kot Messalina), **Okrutni Caligula (Caligula: The Untold Story)**, 1982, r. Aristrade Messaccesi = David Hills; Caligula = David Caine Hutton, Messalina = Joan McCoy) in **Sužnje Caligule (Le Schiave di Caligola)**, 1984, r. Bruno Corbucci = Lawrence Weber; Caligula = Robert Gligorov, Messalina = Sandra Venturini); Annela Di Lorenzo je isto vlogo odigrala še v filmu **Messalina, Messalina** (1977, r. Bruno Corbucci), ki je bil sneman vzporedno s **Caligulo**, uporabljene pa so bile tudi iste kulise. V kontekstu

strip-film pa so zanimivi tudi vplivi v obratni smeri. **Dylan Dog** (pri nas v izdaji NISRO Dnevnik, Novi Sad), eden najpomembnejših horror stripov (ne samo italijanskih) 80-ih in 90-ih let, je že sam po sebi filmski (po svojih planih, montaži itd.), povrh pa se še neposredno naslanja na motive iz filmov, ki so nato v predelani obliki vkorporirani v strukturo posameznih epizod: **Džek Trbosek** (Jack Squartatore, DD št. 2) tako vsebuje motive **Rdečih globin** Daria Argenta in **Newyorškega razparača** Luca Fulcija; **Noči punog meseca** (Le notti della Luna piena, DD št. 8) se naslanjajo na **The Howling** (1981) Joa Danteja; **Oči zla** (Il ritorno del mostro, DD št. 8) imajo elemente **Noči čarovnic (Halloween)**, 1978) Johna Carpenterja; **Emet** (Killer! DD št. 12) se očitno zgleduje po **Terminatorju** (1984) Jamesa Camerona; liki v **Medu nama** (Vivono tra noi, DD št. 13) so posneti po **Demonih** Lamberta Bave; **Oštrica brijalca** (Lama di rasoio, DD št. 28) je kombinacija **Petka, 13.** (psihopatu je celo ime Jason) in **The Stepford Wives** (1975) Bryana Forbesa; **Dok grad spava** (Quando la città dorme, DD št. 29) je rip-off **More v Ulici brestov** Wesa Cravena (morilcu iz sanj je ime Fred Englund); pri **Džekilu** (Jekyll!, DD št.33) je jasno, za kakšne asociacije gre; **Direktni prenos** (Horror Paradise, DD št. 48) je hommage grozljivkam nasploš; **Sto godina kasnije** (Il mistero del Tamigi, DD št. 49) se naslanja na Carpenterjevo **Meglo**; **Zlo (Il Male)**, DD št. 51) je rip-off Sholderjevenga **Hidden** (v stripu je Sholder ime morilcu, lovec nanj se imenuje Kyle in kot da to ne bi bilo dovolj, gre Dylan Dog v isti epizodi še gledat ta film v kino!) idr. Našteti primeri torej lepo ponazarjajo, da pri italijanskih navezi film-strip ne gre zgolj za nekakšen enostranski feedback (filmi kot ekranizacija stripov), temveč za dvosmerno »oplajanje«.

V Italiji še vedno ni zamrla proizvodnja filmov iz sklopa orrore, sesso e violenza. Med tistimi, ki so jih posneli l. 1991, velja posebej opozoriti na psycho-slasher **Rorret** (gl. vl. Lou Castel, Anna Galliena) Fulvia Wetzla, okultni horror **La setta/The Sect** (scenarij Dario Argento, gl. vl. Kelly Curtis, Herbert Lom) Michele Soavija, psihološki thriller **Cronaca di un'ipnosi** (gl. vl. Stefano Zanini, Enrico Croce) Enza Fischietti in krvavi suspense **Body Puzzle** (gl. vl. Joanna Pacula, Tomas Arana) Lamberta Bave. Pred kratkim pa so bili posneti še sci-fi/horror **Plankton** (gl. vl. Sharon Twomey, Tony Domenici, r. Alvaro Passeri) in thriller **Mistero/Mystery** (gl. vl. Adriana Russo, Alessio Orano, r. Gian Crea). Vendar tovrstnih filmov pri nas že dve leti ni več moč videti. Tako kot so sintetične, aseptične (in anemične) ameriške uspešnice iz kinodvoran pregnale ameriške nizkobudžetne B-filme, so se še v veliko večji meri morali umakniti tudi tovrstni italijanski izdelki. Kajti če prvi odromajo direct-to-video, pa drugih ni najti niti na sporedu naših kinematografov niti na videu. Časi, ko je širok razpon ponudbe v naši bivši skupni domovini vključeval (na veliko negodovanje varuhov filmskega okusa gledalcev in v veselje nekaterih fantov) tudi avtentične primerke zvrsti splatter ameriškega in evropskega (v prvi vrsti italijanskega) izvora, so očitno minili in nič ne kaže, da se bodo kaj kmalu vrnili.

LJUDOŽERCI AMAZONKE UMBERTA LENZIJA, PRIMER ZVRSTI CANNIBALE, KI JE NAŠE GLEDALCE TAKO ŠOKIRAL, DA SO GA MORALI UMAKNITI S SPOREDA.

